

**В.В. Бірюков, доктор юрид. наук,
професор, професор кафедри криміналістики**

*Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ: МЕТОД, МЕТОДИКИ, ТЕХНОЛОГІЇ

В статті розглядається сутність методу криміналістичної ідентифікації та його значення для здійснення кримінальних проваджень. Визначено його місце у пізнанні подій минулого, наданні об'єктивної правової оцінки, роль і місце у відповідних криміналістичних методиках. Звернено увагу на вплив досягнень науково-технічного прогресу щодо вдосконалення технологій ідентифікації.

Поява даної статті була ініційована автором за результатами аналізу змісту авторефератів двох дисертаційних робіт, які представлялись до захисту на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук. Коректним буде не називати прізвища авторів, але не розглянути сутність їхніх знань стосовно криміналістичної ідентифікації вважаємо неможливим, хоча би для того, щоб застерегти майбутніх здобувачів від аналогічних помилок.

В першому з них мова йшла про ідентифікацію зброї. У якості ж ідентифікуючих об'єктів дисертант указував кулі та гільзи, і навіть не-зважаючи на зауваження стосовно того, що зброя ідентифікується не за указаними об'єктами, а за слідами, що утворені на них її деталями та механізмами, він продовжував відстоювати свою думку.

У одному з положень, винесених на захист у другій роботі, стверджувалося, що виконання діагностичних завдань стає можливим завдяки ідентифікації. Коментувати таку заяву вважаємо зайвим. Залишимо наведені думки і “пропозиції” здобувачів на їх совісті. При цьому, підкреслимо, що дисертації пишуть, як прийнято вважати, найбільш підготовлені у теоретичному плані фахівці, і будемо сподіватись, що значна кількість працівників правоохоронних органів та науковців мають більш ґрунтовні знання з криміналістичної ідентифікації.

В цьому сенсі, вважаємо доречним нагадати, що теорія і практика нерозривні. Знати — значить уміти застосовувати знання. І саме знання теоретичних основ криміналістичної ідентифікації складають підґрунтя до застосування цього спеціального методу, а також заснованих на ньому методик та технологій у діяльності з розкриття злочинів. Ще у 1970 році,

характеризуючи криміналістичну ідентифікацію, М.Я. Сегай підкреслював, що вона, як багатогранний і складний процес пізнання, дослідження та доказування становить одне із найбільш важливих питань криміналістики [1, с. 3]. Сказане не втратило актуальності і сьогодні.

З огляду на важливе значення у боротьбі зі злочинністю юридичних норм, слід зазначити, що у процесі розслідування вони забезпечують надання правової оцінки певній події та діяльності об'єктів, що до неї були причетні (кримінально-правові норми), а також правового статусу результатам пізнання (кримінально-процесуальні норми), але і надання об'єктивної правової оцінки можливе за умови наявності об'єктивних знань про розслідувану подію. Об'єктивність же її пізнання значною мірою залежить від застосованого арсеналу знань та науково-технічних засобів. Безсумнівно, знання здобуваються за допомогою знань. Таким чином, необхідність встановлення об'єктивної картини злочину — події, що мала місце у минулому, її цілеспрямованого пізнання, з визначенням ролі кожного причетного до неї об'єкта і, зрештою, ґрунтуючись на отриманій інформації, надання їй правильної правової оцінки, потребує від суб'єктів розслідування застосування надійних методів, методик, та технологій, які, по суті, складають арсенал знань певного фахівця [1, с. 69—72; 2, с. 100].

У діяльності з розслідування злочинів юридичні знання тісно переплітаються зі знаннями інших наук. В процесі такого пізнання, у якості джерел інформації виступають люди (людська пам'ять) та об'єкти матеріального світу. З огляду на це, у пізнанні фактів правопорушень значне місце посідають методи, що ґрунтуються на знаннях законів природи та суспільства, природничих, точних та суспільних наук.

Коротко підбиваючи підсумки розглянутого вище, можна сказати, що пізнання подій минулого спирається на закономірності та закони природи і суспільства, які існують об'єктивно, а їх оцінка — на змісті юридичних норм, що створені штучно окремими представниками суспільства [1, с. 23].

Одним із спеціальних методів криміналістики, що ґрунтується на законах природи та знаннях точних наук, поява якого була ініційована необхідністю отримання об'єктивних, істинних знань про подію, що мала місце у минулому, стала криміналістична ідентифікація. На рідкість вдало його сутність визначена у стислій фразі М.Я. Сегай та Р.С. Белкіна — “Тотожен самому собі” [3]. Таке лаконічне, але ємне словосполучення, що відображає сутність спеціального криміналістичного методу вони обрали для назви науково-популярного видання,

в якому розглядаються основи криміналістичної ідентифікації. Воно відображає основне положення, на якому ґрунтується криміналістична ідентифікація — об'єкт може бути тотожним лише самому собі. Відповідно, у процесі ідентифікації відбувається порівняння лише одного об'єкта, тобто його порівнюють із “самим собою”. Однак, як можна порівнювати та ототожнювати лише один об'єкт, коли необхідною умовою порівняння є наявність не менше двох об'єктів? Вирішення цього питання криється у сутності самого розслідування, яке являє собою різновид ретроспективного пізнання, тобто пізнання події, що мала місце у минулому. Його об'єктивність значною мірою залежить від встановлення конкретних об'єктів та визначення їх ролі у події минулого, яка полягає у специфічному пізнанні, що здійснюється у формі кримінального провадження. Таким чином, ми дійсно маємо справу з одним об'єктом і саме встановлення його причетності до події минулого є одним із завдань розслідування, вирішення якого стає можливим завдяки криміналістичній ідентифікації. Такий об'єкт прийнято називати ідентифікуємим (тим, що ідентифікують). У якості ж ідентифікуючих об'єктів виступають його відображення, тобто прояви у минулому, а точніше — різноманітні сліди. Характеризуючи криміналістичну ідентифікацію, В.Я. Колдін відмічає, що під нею розуміють порівняльне дослідження матеріальних об'єктів за їхніми відображеннями з метою вирішення питання їх тотожності [4, с. 6].

Як і інші явища, злочин представляє собою процес взаємодії матеріальних об'єктів, в результаті якої властивості та ознаки одного об'єкта відображаються на іншому, з яким він вступав у контакт. Ці відображення називають слідами. Саме сліди об'єкта, які були утворені ним у минулому, і зберігаються на будь-яких носіях, виступають у якості ідентифікуючих об'єктів (об'єктів, за допомогою яких здійснюється ідентифікація). В цьому сенсі доречно зазначити, що в результаті взаємодії новий об'єкт не утворюється, а відбуваються лише зміни певної ділянки поверхні слідосприймаючого об'єкта, яка вступала в контакт зі слідоутворюючим. І саме за цими, утвореними змінами, здійснюють ідентифікацію. “Об'єктами експертної ідентифікації є будь-які предмети живої та неживої природи, які ототожнюються за їхніми матеріально-фіксованими відображеннями або розділеними частками”[1, с. 73] — ґрунтовно, підкреслює М.Я. Сегай.

Завдяки криміналістичній ідентифікації суб'єкти розслідування приходять до висновку, що об'єкт, який вони перевіряють (або той, що ідентифікують) є тим, який у минулому, в певному місці, в певний час,

мав контакт з іншим, на якому відобразились його властивості. Тобто, об'єкт, який перевіряється, є не подібним, не схожим, а тим самим, що проявив себе у минулому, і причетний до події, що розслідується.

Криміналістична ідентифікація також застосовується для вирішення питання стосовно єдиного джерела походження слідів в рамках одного ідентифікаційного поля. Зазвичай, такі дослідження здійснюються у разі, коли слідоутворюючий об'єкт відсутній, але на певній кількості об'єктів, у тому числі, в різних місцях, у різні часи виявлено, сліди ним утворені.

Одним з різновидів криміналістичної ідентифікації є встановлення цілого за частками з метою вирішення питання: чи не складали раніше певні об'єкти єдине ціле? В такому випадку важливе значення має зіставлення та суміщення об'єктів за лінією розриву чи розлому, конфігурація якої на одному об'єкті є дзеркальним відображенням її конфігурації на іншому.

Крім ідентифікації об'єкта за його матеріальними слідами, в процесі кримінального провадження застосовується ідентифікація за слідами, що залишилися у пам'яті особи, що його спостерігала. Про важливе значення такої ідентифікації для практики розслідування свідчить те, що в кримінально-процесуальному кодексі визначено її форму і вона введена у окрему слідчу (розшукову) дію — впізнання.

Розглянуте вище, дає підстави констатувати, що метод криміналістичної ідентифікації полягає в ототожненні об'єкта за його проявами у минулому. У якості об'єктів, що підлягають ідентифікації, виступають конкретні матеріальні об'єкти, а у якості тих, за допомогою яких ідентифікують — сліди, що були утворені ними у минулому. Окремим видом ідентифікації є встановлення єдиного джерела походження слідів, яке здійснюється за умови відсутності об'єкта, що ідентифікується.

Як спеціальний метод, криміналістична ідентифікація ґрунтується на діалектичному методі, загальних методах порівняння, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагуванні та математичних методах, що складають умови детального пізнання та об'єктивного осмислення отриманих знань.

В практиці розслідування злочинів справу мають не з абстрактними, а з конкретними об'єктами, які, в залежності від ситуації, властивостей і особливостей будови, можуть утворити різні сліди. Наприклад, людина може утворити матеріальні сліди, в яких проявляються особливості будови будь-якої ділянки її тіла (голови, ніг, зубів, шкіри, у тому числі папілярних візерунків та ін.) чи притаманні їй навички (почерк,

хода та ін.). У пам'яті тих, хто її спостерігає, також фіксуються як особливості будови її зовнішності, так і ті, що характеризують її діяльність. Для досягнення злочинної мети, люди нерідко застосовують різноманітні знаряддя, зброю, транспорт та інші матеріальні об'єкти, ідентифікація яких також є однією з умов встановлення істини по справі. Ідентифікація вказаних об'єктів за кожним видом проявів потребує особливого професійного підходу, наявності спеціальних знань та навичок. У якості інструмента пізнання, що складає умови ідентифікації певних об'єктів за їх певними проявами, в рамках певного ідентифікаційного поля, виступають спеціально створені, науково обґрунтовані методики. Окремі ідентифікаційні методики розробляють для ідентифікації людини: 1) за матеріальними слідами, що є відображенням будови певних частин її тіла (папілярними візерунками, за слідами ніг, зубів та інших її відображень); 2) за слідами, що сформовані в результаті певних дій і несуть в собі відображення певних навичок (почерк, хода та ін.); 3) за слідами, що залишилися в пам'яті інших осіб. Практика кримінальних проваджень також потребує ідентифікації інших, різноманітних об'єктів матеріального світу за їх слідами, що у свою чергу, ставить за необхідне наявність відповідних методик. Таким чином, метод криміналістичної ідентифікації знаходить свою практичну реалізацію у низці ідентифікаційних методик, зорієнтованих на ідентифікацію певних категорій об'єктів за певними слідами. В них він застосовується у взаємозв'язку з іншими методами наукового пізнання, які у сукупності дають змогу вирішити поставлену задачу.

Зазвичай, методики ідентифікації об'єктів за їх конкретними проявами виступають у якості складових методик більш загального рівня (експертних, чи методик впізнання), які поряд з рекомендаціями та алгоритмами дій, спрямованими на вирішення ідентифікаційних, містять алгоритми і рекомендації для вирішення діагностичних, класифікаційних та ситуаційних завдань, а також рекомендації, що стосуються отримання та огляду матеріалів, фіксації їх зовнішнього стану, отримання зразків для порівняльного дослідження, висвітлення ходу дослідження, формулювання висновків та ін..

При цьому, безпосередньо для ототожнення об'єкта можуть бути застосовані різні прийоми, реалізація яких зорієнтована на застосування певного комплексу науково-технічних засобів. Кожен з них не виходить за рамки методики і складає умови отримання об'єктивних результатів, але може суттєво відрізнятись від іншого і застосовуватись, як окремо, так і у комплексі з іншими. Так, для доведення та

демонстрації тотожності користуються зіставленням, суміщенням за фотознімками, суміщенням оптичних зображень (із застосуванням приборів оптичного накладення чи порівняльних мікроскопів — МСК), побудовою геометричних фігур та іншими прийомами. Однак, те ж саме зіставлення, наприклад, при дактилоскопічній експертизі може бути здійснено як у ручному режимі із використанням простіших приладів — лупи, голки, лінійки та олівця, так і в автоматичному — із застосуванням можливостей автоматизованої дактилоскопічної інформаційної системи, робота якої ґрунтується на комп'ютерних технологіях. Така варіантність стає можливою за умов постійного, поступового вдосконалення прийомів та методик, завдяки науковому обґрунтуванню та залученню у процес пізнання новітніх досягнень науки та досконалих науково-технічних засобів. І, не зважаючи на те, що основи методики залишаються тривалий час незмінними, або змінюються несуттєво, прийоми виконання певних операцій, які складають їх основу, постійно удосконалюються, і набувають варіантності, завдяки новим технологіям [6, с. 92–96].

Технології не підміняють прийоми, методи та методики, а органічно в них вписуються, сприяючи удосконаленню, надають можливість виконання завдань на високому рівні з урахуванням досягнень сучасної наукової думки та досконалих технічних засобів. Останніми роками технології ідентифікації набули достатньо високого рівня розвитку і все частіше знаходять застосування не тільки при виконанні завдань, пов'язаних із розслідуванням злочинів, а і у інших сферах людської діяльності. В першу чергу — це технології ідентифікації об'єктів за біометричними або штучними ідентифікаторами, що реалізуються у різноманітних інформаційно-пошукових системах та системах контролю доступу [7, с. 254]. Ідентифікатори виконують функцію об'єкта, за допомогою якого ідентифікують (ідентифікуючого). У якості таких ідентифікаторів можуть виступати певні біометричні параметри людини (відбитки пальців, райдужної оболонки ока та ін.), які заздалегідь заносяться у пам'ять відповідного пристрою, або певні штучні утворення у вигляді електронних ключів, підписів, шифрів. На відміну від слідів, які утворюються як об'єктивний результат взаємодії матеріальних об'єктів (ненавмисно), ідентифікатори утворюються штучно, навмисно. Відповідно, такі ідентифікуючі об'єкти у порівнянні з слідами є більш якісними. Застосовуються різні ідентифікатори, як окремо, так і комплексно, в залежності від рівня безпеки, що призначена забезпечити відповідна технологія. Однак, в їх основу покладено метод

криміналістичної ідентифікації, сутність якого полягає у ототожненні об'єкта за його минулими проявами, а по відношенню до указаних систем можна сказати — за даними, що раніше внесені у систему.

Розглянуте вище дає підстави для наступних висновків:

- метод криміналістичної ідентифікації являє собою спеціальний метод криміналістики, який ґрунтується на знаннях природничих та точних наук і полягає у ототожненні об'єкта за його проявами у минулому;
- поява методу була ініційована необхідністю отримання об'єктивних, істинних знань про подію та причетні до неї об'єкти, без чого надання їм об'єктивної юридичної оцінки неможливо;
- метод реалізується в методиках ототожнення певних об'єктів за їхніми певними проявами у якості інструмента пізнання. Зазвичай такі методики виступають як складові методики проведення певного виду експертиз, впізнання та ін.;
- прийоми виконання певних операцій, які складають основу методик, постійно удосконалюються і набувають варіантності завдяки новим технологіям;
- технології не підміняють прийоми, методи та методики, а органічно в них вписуються, сприяють їх удосконаленню та надають можливість виконання завдань на високому рівні з урахуванням досягнень сучасної наукової думки і досконалих технічних засобів;
- метод криміналістичної ідентифікації як надійний інструмент пізнання все частіше знаходить застосування у діяльності з розкриття злочинів.

Список використаної літератури

1. *Сегай М.Я.* Методология судебной идентификации / М.Я. Сегай. — К.: РИО МВД УССР, 1970. — 256 с.
2. *Колмаков В.П.* Сущность и задачи идентификации личности в советской криминалистике / В.П. Колмаков // Ученые записки Харьковского юридического института. — Х., 1955. — Вып. VI. — С. 100.
3. *Белкин Р.С.* Равен самому себе / Р.С. Белкин, М.Я. Сегай. — К.: Лыбидь, 1991. — 144 с.
4. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам / В.Я. Колдин. — М.: МГУ, 1969. — 150 с.
5. *Котюк І.І.* Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації: монографія / І.І. Котюк. — К.: Київський університет, 2004. — 208 с.
6. *Тіщенко В.В.* Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: моногр. / В.В. Тіщенко, А.А. Барцицька. — Одеса: Фенікс, 2012. — 192 с.
7. *Бірюков В.В.* Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: моногр. / В.В. Бірюков. — Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. — 664 с.

Резюме

В статье рассматривается сущность метода криминалистической идентификации и его значение для уголовного судопроизводства. Определено его место в познании события прошлого и его правовой оценки. Показана роль и место метода криминалистической идентификации в соответствующих криминалистических методиках. Обращено внимание на влияние достижений научно-технического прогресса на совершенствование технологий идентификации.

Summary

This article examines the nature of forensic identification method and its relevance to the implementation of the criminal proceedings. Its place in the knowledge of past events and giving them an objective legal assessment. The role and place of the method in forensic identification of appropriate forensic techniques. Attention is paid to the impact of scientific and technological progress in improving the technology of identification.

УДК 343.98

**М.В. Даньшин, канд. юрид. наук,
доцент, заст. декана**

*Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна*

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ КРИМІНАЛІСТИКИ З НАУКАМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

У статті досліджені обставини, що впливають на практичне значення встановлення взаємозв'язку і співвідношення криміналістики з юридичними науками кримінально-правового циклу. Автор аргументує позицію щодо прийняття окремого закону "Про криміналістичну діяльність в Україні", яким би була врегульована низка проблемних питань в діяльності органів кримінальної юстиції.

Проблематиці встановлення практичного значення співвідношення предметних стосунків криміналістики з окремими науками кримінально-правового циклу у тій чи іншій мірі в різні часи були присвячені роботи таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, як Р.С. Белкін, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, О.Ю. Головін, А.П. Гуськова, А.В. Дулов, Є.П. Іщенко, О.К. Кавалієріс, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський, Е.В. Ниманде, Л.І. Полтавцева, Є.В. Смахтін, В.М. Терехович, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, О.О. Ексархопуло, М.П. Яблоков та ін. На сьогодні в Україні актуальність питань, пов'язаних з визначенням практичної цінності криміналіс-